

Michał Kuran*

EDYCJA KRYTYCZNA *SARMATIAE EUROPEAE DESCRIPTIO* I *KRONIKI SARMACYJEJ EUROPSKIEJ* ALEKSANDRA GWAGNINA – CELE, ZAŁOŻENIA I POCZĄTKI REALIZACJI¹

SŁOWA KLUCZOWE

kronika; Aleksander Gwagnin; edycja krytyczna

Studium stanowi próbę odpowiedzi na dwa pytania sformułowane w zaproszeniu do obecnego rocznika „Prac Polonistycznych”: o sposób pogodzenia w edytorstwie metodologii różnych dyscyplin i sygnalizowane przy tej okazji zagadnienie standaryzacji oraz o formę opracowania edycji cyfrowej, która zaspokajałaby potrzeby tych dyscyplin. Rozważania prowadzić będę w oparciu o koncepcję wniosku grantowego, którego przedmiotem było opracowanie edycji kronik Aleksandra Gwagnina, jak też przedstawiając doświadczenia i problemy, jakie zrodziły się w początkowym etapie realizacji tego projektu badawczego.

Przygotowanie nowoczesnej edycji dwu kronik Gwagnina wydaje się konieczne z uwagi na dużą popularność dzieła zarówno w czasach, gdy zostało opublikowane w wersji łacińskiej w XVI wieku i polskiej w wieku XVII, zaś wznowione w XVIII wieku, jak i obecnie, gdy pojawiają się inicjatywy ponownego

* Michał Kuran – dr hab. prof. UŁ, Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Polskiej i Logopedii, Zakład Literatury Dawnej, Edytorstwa i Nauk Pomocniczych, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź, <https://orcid.org/0000-0002-0378-2453>; e-mail: michal.kuran@filologia.uni.lodz.pl

¹ Praca naukowa dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu realizowanego przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” nr projektu 0209/NPRH9/H11/88/2021, tytuł: *Edycja krytyczna „Sarmatiae Europaeae descriptio” i „Kroniki Sarmacyjej europejskiej” Aleksandra Gwagnina*, całkowita wartość projektu 782 992 PLN.

edytowania go we fragmentach (Gwagnin 2018) w formie przedruków osiemnastowiecznej edycji Franciszka Bohomolca praktycznie pozbawionych jakiegokolwiek komentarza (Gwagnin 2018a, 2019). Potrzeba wydaje się tym bardziej paląca, że w roku 2007 powstał przekład dzieła na język ukraiński (Гваньїні 2007), podjęto też prace nad tłumaczeniem całości na język rosyjski. Trudność przy opracowaniu edycji stanowi fakt, iż dziełami Gwagnina zajmują się badacze reprezentujący różne dyscypliny naukowe (historycy, geografowie, etnografowie, bibliolodzy, językoznawcy, literaturoznawcy i specjaliści w zakresie wiedzy o kulturze i religii). Kierują się oni wielokrotnie zgoda odmiennymi zasadami postępowania z edytowanym tekstem. Tymczasem istotne jest, by nowoczesne wydanie było dziełem, co wydaje się oczywiste, przydatnym dla przedstawicieli wszystkich nauk, a przy tym opatrzonym odpowiednimi indeksami, by miało nie tylko postać książkową, ale również było dostępne w zasobach sieciowych w wersji cyfrowej umożliwiającej przeszukiwanie. Publikacja w formie elektronicznej pozwoli chociażby na operowanie tekstem w celu ustalania frekwencji słów, jak też korzystania w pracach naukowych z autoryzowanej transliteracji i transkrypcji opracowanej przez zespół fachowców w oparciu o wiele dostępnych (nie tylko w Internecie) egzemplarzy.

O szczególnie znaczeniu kronik Gwagnina świadczy też nieustanne zainteresowanie nimi w kraju i poza jego granicami, czego dowodzi obszerny stan badań obejmujący prace uczonych włoskich, rosyjskich, ukraińskich, litewskich i polskich. Dotyczą m.in. biografii Gwagnina (Starowski 1970; Cipolla 1887; Budka 1960; Diaczok 2004; 2012; Дячок 2004; Kuran 2016), twórczości (Maffei 1825), jak też dziejów polsko-włoskich (Tygielski 2005), związku z Maciejem Strykowskiem (1574; 1582; 1978) i oskarżeniem o plagiat (Kraszewski 1839; Radziszewska 1978; Biernacki 1979; Wojtkowiak 1990; Jurkiewicz 2007; Wojtkowiak 2014; Kuran 2011a), sporów z Mikołajem Lobem (Barycz 1952), kształtu listów dedykacyjnych (Wielgosiewicz-Skutecka 2007; Kuran 2011; Gis 2015b), ilustracji (Chojacka 1970), zagadnień kartograficzno-geograficznych (Jurkiewicz 2006), problematyki translatoologicznej (Ślaski 1978), w tym współpracy z Marcinem Paszkowskim i jego wkładem w wersję w języku polskim (Kuran 2012: 131–133). Osobną grupę stanowią prace ukazujące *Kronikę* jako dzieło i zarazem źródło historyczne prezentujące dzieje Litwy, Rusi i Wielkiego Księstwa Moskiewskiego (Jurkiewicz 2013; Карнаухов 2009; 2009a; 2010; Sielicki 1965; Филюшкин 2012; Прохоренков 2015), dotyczące problematyki ustrojowo-dynastycznej (Gis 2014; 2015), obrazu regionu (Gis 2015a; Kuran 2018) i mitu sarmackiego (Orzeł 2016). Badacze uwzględniają dzieło Gwagnina, omawiając dzieje i poetykę gatunku (Przyklenk 2009), jak też problematykę imitacji (Śnieżko 2004: 273, 283–284, 301–302; Kuran 2016a).

Nowoczesna, profesjonalna edycja dzieła Gwagnina wydaje się konieczna również z uwagi na bogatą oprawę ilustracyjną obu wydań (Wojtkowiak 2014: 101–117). Publikacja samego tekstu kroniki nie załatwia zatem sprawy, bowiem zamieszczone w dziele drzeworyty stanowią integralny element dawnej książki, biorąc aktywny udział w komunikacji literackiej. Tymczasem współczesny reprint (Gwagnin 2018a, 2019) oparto na pozbawionym ilustracji osiemnastowiecznym wydaniu Bohomolca (Gwagnin 1768).

Opracowanie edycji krytycznej *Sarmatiae Europaeae descriptio* i *Kroniki Sarmacji europejskiej* stało się przedmiotem wniosku grantowego złożonego pod koniec roku 2019 w konkursie ogłoszonym przez Ministerstwo Nauki w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki w obszarze „Dziedzictwo kulturowe ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej”. Prace nad nim rozpoczęto w kwietniu 2022 roku. Przedsięwzięcie realizuje zespół w składzie dr hab. Michał Kuran (UŁ, literaturoznawstwo, kierownik projektu), prof. dr hab. Krzysztof Tomasz Witczak (UŁ, językoznawstwo, filologia klasyczna), dr hab. Elwira Kaczyńska (UŁ, językoznawstwo, filologia klasyczna), dr hab. Anna Lenartowicz-Zagrodna (UŁ, językoznawstwo), dr hab. Adam Krawiec (UAM, historia), dr Kacper Gis (absolwent UAM, historia), dr Anna Petlak (UŁ, literaturoznawstwo, uczestniczy od kwietnia 2023 roku), mgr Alicja Jaczewska-Nowakowska (absolwentka UŁ, literaturoznawstwo) oraz mgr Aleksandra Kunikowska (doktorantka, literaturoznawstwo, udział do końca marca 2023). Wniosek do konkursu został złożony w grudniu 2019 roku.

Pierwodruk łacińskiej wersji *Sarmatiae Europaeae descriptio* ukazał się w Krakowie w latach 1574 (unikatowe egzemplarze z dedykacją dla Henryka Walezego) i 1578 (dedykacja dla Stefana Batorego) (Wilgosiewicz-Skutecka 2006; Wojtkowiak 2014: 31–43). O trwałym znaczeniu dzieła Gwagnina w dziejach europejskiej historiografii świadczą reedycje i przekłady krakowskiego łacińskiego pierwodruku, dokonane w Spirze (1581) i Bazylei (1582), jak też tłumaczenia na języki niemiecki (1582), włoski (1583) i czeski (1602). W formie zmodyfikowanej dzieło zostało wznowione jako *Rerum Polonicarum tomi tres* we Frankfurcie w 1584 roku.

Za podstawę w przypadku edycji łacińskiej obrano egzemplarze reprezentujące wydanie opublikowane w Spirze w 1581 roku, będące ostatnim przygotowanym za życia i pod kontrolą autora². Zestawia się je ze stanowiącą krajowy pierwodruk edycją Wirzbięty (*Sarmatiae Europaeae descriptio, quae Regnum Poloniae, Lituaniam, Samogitiam, Russiam, Masoviam, Prussiam, Pomeraniam, Livoniam et Moschoviae, Tatariaque partem complectitur. Alexandri Gwagnini Veronensis*,

² Zgodnie z kryteriami podanymi przez K. Górskiego (1975: 89–96).

equitis aurati, peditumque praefecti, diligentia conscriptae. Typis Mathiae Wirzbientae [Cracoviae 1574–1578]), jak też posiadającą zmodyfikowany układ frankfurcką edycją *Rerum Polonicarum tomi tres* z 1584 roku (Gwagnin 1584). Warstwa ilustracyjna zostanie zaczerpnięta z wydania krakowskiego, ponieważ w najlepszej formie oddaje intencję autora i drukarza, którzy korzystają z adekwatnego do potrzeb edycji pełnego materiału obejmującego wizerunki, herby, inicjały i inne elementy zdobnicze (zwłaszcza listwy typograficzne, których nie powtórzono w edycji spirskiej). W wydaniu ze Spiry wykorzystano najpewniej te same klocki typograficzne, co w krakowskiej, jednak nie zawsze rozmieszczone zostały w tych samych miejscach i w analogicznym układzie. Modyfikacje w edycji spirskiej, jak się wydaje, nie wynikają ze zmiany koncepcji, lecz zostały podyktowane zamiarem oszczędzania miejsca. Typograficzny rozkład treści w tym nowym opracowaniu nie jest konsekwentny ani okazały, jak w wydaniu krakowskim. Jeśli chodzi o tekst, to w edycji spirskiej skorygowano błędy wydania krakowskiego, pojawiły się zarazem inne zmiany, które wynikały z niestaranności drukarza. Dołączono też do wydania edykty. Przygotowanie edycji krytycznej wymaga skonfrontowania z sobą wszystkich wydań, które ukazały się za życia autora, również publikowanych w odmiennym układzie i pod zmienionym tytułem³.

Sarmatiae Europaeae descriptio cieszyło się zainteresowaniem europejskiego czytelnika z uwagi na skondensowaną i przystępną formę, objęcie oglądem oprócz dziejów Rzeczypospolitej także państw z nią sąsiadujących, jak też ze względu na ujęcie wiedzy geograficzno-administracyjnej (podział państwa na prowincje, ziemie, opisy miast, herby oraz porządek urzędów), a także dziedzictwa kulturowego. Nowoczesność dzieła wynika z nałożenia w nim na siebie dwu porządków: diachronicznego, który znajduje wyraz w opisie dziejów państw, prowincji i miast, a więc w formie rejestracji procesu historycznego, oraz synchronicznego, zrealizowanego w prezentacji porządku geograficzno-administracyjnego Rzeczypospolitej i częściowo też wschodniej części Europy (Wojtkowiak 2014: 258–260).

Nie dziwi więc, że autor postanowił przełożyć dzieło na język polski w poszerzonej postaci. Jego współpracownikiem stał się krakowski literat, trudniący się pisaniem utworów okolicznościowych, Marcin Paszkowski, z którym Gwagnin zetknął się po raz pierwszy najpewniej w czasie pobytu literatów w Inflantach, gdzie obaj pełnili służbę wojskową (Kuran 2012: 29). Dzieło w poszerzonej wersji w języku polskim ukazało się w Krakowie u Mikołaja Loba w roku 1611 pt. *Kronika Sarmacyjej europejskiej, w której się zamyka Królestwo Polskie ze wszystkimi państwami, księstwami i prowincjami swymi, tudzież też Wielkie Księstwo Litewskie, ruskie, pruskie, żmudzkie, inflanckie, moskiewskie i część Tatarów. Przez Aleksandra*

³ Chodzi właśnie o *Rerum Polonicarum tomi tres*.

Gwagnina z Werony, hrabie Pałacu Laterańskiego, rycerza pasowanego i rotmistrza Jego Królewskiej Mości pierwszej roku 1578 po łacinie wydania, a teraz zaś z przyczynieniem tych królów, których w łacińskiej nie masz, tudzież królestw, państw, insuł, ziem i prowincyj ku tej Sarmacji przyległych [...] Przez tegoż autora z wielką pilnością rozdziałami na dziesięć ksiąg króciuchno zebrana, a przez Marcina Paszkowskiego za staraniem Autorowym z łacińskiego na polskie przełożona, w Krakowie, w drukarniej Mikołaja Loba, roku Pańskiego 1611⁴. Jak sugeruje tytuł, przekład został znacząco poszerzony wobec łacińskiego oryginału (edycja krakowska liczy 203 karty) i uzupełniony (edycja polska liczy 780 stron). Tłumacz i kompilator posłużył się przy pracy m.in. *Kroniką wszytkiego świata* Marcina Bielskiego (edycja z 1554 roku; współczesna edycja: Bielski 2019) oraz *Kroniką polską* Joachima Bielskiego z 1597 roku (Bielski 1597)⁵. Sam Gwagnin w edycji łacińskiej korzystał m.in. z pracy Zygmunta Herbersteina *Rerum Moscoviticarum Comentarii* (Herberstein 1557; *Rerum* 1600) czy *Kosmografii* Sebastiana Münstera (1552). Znaczna liczba dostępnych egzemplarzy, jak też bardzo zły stan wielu z nich, w tym także ślady wielokrotnej lektury, ponadto działania świadczące o konieczności przygotowania dodruku (ponowny skład części tekstu) dowodzą poczytności dzieła. Nowa wersja miała być też przełożona z polskiego na łacinę przez Grzegorza Czaradzkiego. Tłumaczenie zostało wykonane, jednak autor nie zapłacił za nie honorarium, stąd skarga zapisana pod datą 1 października 1612 roku w *Acta rectoralia* przeciwko Gwagninowi (Estreicher 1899: 486). O istotnej roli tej kroniki w polskiej historiografii świadczy ponowne wydanie w roku 1768 przez Franciszka Bohomolca w serii *Zbiór dziejopisów polskich* (t. 4). Znamienne, że dokonanie Włocha trafiło w nowej szacie graficznej do rąk polskich czytelników cztery lata po wstąpieniu na tron Stanisława Augusta Poniatowskiego, a więc wznowione zostało, by wziąć udział w oświeceniowej rewolucji mentalnej, mającej objąć szerokie rzesze społeczeństwa (nie tylko szlachtę), którą prowadzono także poprzez zwiększenie świadomości historycznej mieszkańców, w tym szlacheckich obywateli Rzeczypospolitej (Bartkiewicz 1979: 137; Żbikowska-Migoń 1973: 48). Program ten zrealizować miał w pełni Adam Naruszewicz (Grabski

⁴ Karta tytułowa dzieła występuje w trzech wariantach. W drugim, w tekście głównym podano wersję bez nazwiska tłumacza: „Przez tegoż autora z wielką pilnością rozdziałami na X. ksiąg króciuchno zebrana, a z łacińskiego na polskie przełożona, cum gratia et privilegio S. R. M.”, zaś w trzecim zachowano zapis wprowadzony w drugim, dodatkowo modyfikując datę wydania: „roku Pańskiego 1612”. Przegląd kilkudziesięciu egzemplarzy dzieła pozwala stwierdzić, iż mamy do czynienia z wariantem tytułowym. Zmiany zachodzące w bloku książki nie zostały zsynchronizowane z wykorzystaniem konkretnych wersji karty tytułowej.

⁵ Inne źródła omawia w pracy Kuran 2016: 257–284. O Bielskim jako źródle Gwagnina pisał Dariusz Śnieżko (2004: 273, 283–284).

2011: 11–12). Bohomolec uzasadnia podjęcie inicjatywy dążeniem do ocalenia dawnych kronik przed zapomnieniem (Gwagnin 1768: 2).

Obecnie w bibliotekach cyfrowych udostępniono ponad 10 egzemplarzy dzieła w języku polskim⁶ oraz łacińskim⁷. Ułatwia to ich porównywanie, pozwala więcej pracy wykonać bez konieczności fizycznego kontaktu z woluminami. Dostęp do znacznej liczby egzemplarzy w formie czytelnych skanów poszerza istotnie pole badawcze edytora.

Jedną ze specyficznych cech edycji w języku polskim są trzy warianty karty tytułowej. Za najstarszą uznać należy wersję, w której pojawia się zdanie: „[...] na X. ksiąg króciuchno zebrana, a przez Marcina Paszkowskiego za staraniem autorowym z łacińskiego na polskie przełożona” wariant z datą 1611 (egzemplarz Biblioteki Jagiellońskiej sygn. 589150 III Mag. St. Dr). za nieco młodszą wersję: „[...] na X. ksiąg króciuchno zebrana, a z łacińskiego na polskie przełożona. Cum Gratia & Privilegio S[erenissimae] R[egiae] M[aiestatis]” wariant z datą 1611 (druga karta tytułowa w egzemplarzu sygn. MNK VIII–XVII.296) oraz ten sam zapis z datą 1612 (pierwsza karta tytułowa w tym samym egzemplarzu). W egzemplarzu z Biblioteki Jagiellońskiej reprezentującym pierwszy wariant zapisu czerwoną farbą wydrukowano: „Kronika” i „W Krakowie” (sygn. 589150 III Mag. St. Dr). Natomiast obie karty tytułowe z egzemplarza Muzeum Narodowego w Krakowie wydrukowano z wykorzystaniem czerwonej czcionki w słowach: „Kronika”; „w której się zamyka”; „Aleksandra Gwagnina”; „S[erenissimae] R[egiae] M[aiestatis]”; „W Krakowie”; „1611” i tak samo na karcie z datą 1612.

Celem edytorskiego przedsięwzięcia jest przygotowanie wydania, które spełniałoby wymogi (o ile oczywiście się wzajemnie nie wykluczają) stawiane edycjom opracowywanym przez historyków, językoznawców i literaturoznawców, jak też wykorzystywanym przez przedstawicieli innych dyscyplin naukowych, na przykład

⁶ Są dostępne poprzez Federację Bibliotek Cyfrowych, poprzez Fides i bezpośrednio na stronach bibliotek: Biblioteka Jagiellońska sygn. BJ. St. Dr. 589150 III; Muzeum Narodowe w Krakowie sygn. MNK VIII–XVII.296; Zakład Narodowy im. Ossolińskich sygn. XVII–19231; XVII–15406; XVII–15405; x 3, Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy sygn. XVII.3.1084; Opactwo Benedyktynów w Krzeszowie, sygn. OSB O_4; Bawarska Biblioteka Państwowa (Staats- und Stadtbibliothek Augsburg; <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11196891?page=3>), Biblioteka UMCS, sygn. St. 1869. Biblioteka Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie sygn. 12440, Нацыянальная бібліятэка Беларусі, sygn. 094/12621K, udostępniona w ramach projektu *Кніга Беларусі XIV–XVIII стагоддзяў / Книга Беларуси XIV–XVIII веков*, <https://belbook.nlb.by/items/show/336> (dostęp: 06.01.2025).

⁷ Zakład Narodowy im. Ossolińskich (Spirae 1581) sygn. XVI.F.4665, XVI.F.4150, (Kraków 1578) XVI.F.4204, XVI.F.4257; Biblioteka Kórnicka (Kraków 1578) sygn. Cim.F.4074; Biblioteka Kolegium Filozoficzno-Teologicznego oo. Dominikanów w Krakowie (Spirae 1581) sygn. Cim. F. 1056; Biblioteka Jagiellońska BJ. ST.Dr. Cim. 8138; Biblioteka Książąt Czartoryskich (Kraków 1578) sygn. 1245 III Cim.

geografów i bibliologów. Ponieważ uczeni honorują i sięgają po różne formy przekazu tekstu (historycy i językoznawcy nierzadko publikują teksty w formie transliteracji lub transkrypcji, zaś literaturoznawcy w formie transkrypcji (jako wydania typu naukowego, popularnonaukowego lub popularnego), doszedłem do wniosku, iż dla realizacji interdyscyplinarnego charakteru edycji należy opracować wydanie zarówno transliteracji, jak i transkrypcji (*Instrukcja* 1953; *Zasady* 1955). Jest to zasadne, a wręcz konieczne w przypadku zamiaru publikacji cyfrowej.

W trakcie prac nad transliteracją okazało się, że przygotowanie wersji jak najbliższej konkretnym pojedynczym egzemplarzom edycji zarówno łacińskiej, jak i polskiej obranym w pierwotnym zamyśle za podstawę wydania nie jest zadaniem prostym, jest wręcz niemożliwe. Zamyśl ten stanowi następstwo praktyki, jaką stosowali wydawcy edycji faksymilowych, którzy wybierali konkretny egzemplarz stanowiący podstawę reprodukcji (Kochanowski 1981) albo ogólnie wskazywali bibliotekę posiadającą podstawę wydania (Bielski 1976). Problem wyselekcjonowania odpowiedniego egzemplarza znika, gdy dysponujemy unikatem, natomiast pojawia się, gdy posiadamy kilka egzemplarzy tego samego dzieła nie zawsze w dobrym stanie zachowania. Ponadto w przypadku *Kroniki Sarmacji europejskiej* egzemplarze nie są identyczne z wielu powodów: ubytków w tekście wynikających z uszkodzeń mechanicznych i napraw intrologatorskich, starcia się tekstu, zbyt słabego odbicia czcionek, użycia zbyt dużej lub zbyt małej ilości farby drukarskiej (pierwsze skutkuje niedobiciami, drugie rozlewaniem się liter). Sytuację komplikuje wykonanie ponownego składu ksiąg moskiewskiej i tatarskiej w kronice w języku polskim, jak też wprowadzanie w trakcie druku nielicznych korekt. Wszystkie zmiany wynikające z dwu ostatnich powodów odnotowujemy w komentarzu.

Największy problem stanowią niedobicia znaków diakrytycznych. Ponieważ realizujemy tekst w formie transliteracji, nie można z nich zrezygnować. Nie sposób w związku z tym posługiwać się jednym egzemplarzem jako podstawą wydania. By uzyskać wersję jak najbardziej zbliżoną do zamysłu zecera, zdecydowaliśmy się na wybór kilku najlepszych (najbardziej czytelnych) egzemplarzy reprezentujących oba warianty druku (wersje podające odmienny skład). Korzystając z jednego wydania dzieła, opierając się zarazem na kilku jego egzemplarzach, przygotowujemy więc, jak się wydaje, edycję o charakterze hybrydowym.

Możliwość porównania egzemplarzy dzięki udostępnieniu ich w Internecie oraz sfotografowaniu uzupełniającemu kilku kolejnych, pozwala wychwycić odmienny tekst i skład niedostrzegalne przy oglądzie pojedynczych woluminów i wykazać je w aparacie. Lepsza niż w epoce analogowej dostępność materiału badawczego ma więc znaczący wpływ na sposób pracy z tekstem. W toku naszych działań okazało się, że nie tylko robiono w tekście *Kroniki* korekty w trakcie

składu, lecz także ponownie złożono dwie księgi z wykorzystaniem innych inicjałów (czasem następowała zmiana ich rozmiaru), ale tych samych ilustracji i z zachowaniem tekstu w niemalże identycznym układzie, czyli z taką samą liczbą i rozkładem linii tekstu oraz kustoszy, paginacji i sygnatur (zmiany pojawiały się głównie w przypadku zastosowania innego rozmiaru inicjałów), czasem odmiennym zapisem śródtytułów (wersaliki, kapitaliki lub czcionka tekstowa), jak też korekt literówek, błędnych wyrazów oraz nieznaczących zmian ortografii w obrębie dystrybucji i/y/j, użycia małych bądź wielkich liter, abrewiacji lub rezygnacji z nich, pisowni łącznej i rozłącznej. Obierając przedstawiony model wyboru podstawy wydania, rezygnujemy z oznaczania uszkodzeń i wszelkiego innego rodzaju konkretnego egzemplarza. Natomiast oznaczamy w przypisach tekstowych odbiegające od tak ustanowionej normy bardziej znaczące różnice wychwycone w konkretnych egzemplarzach (literówki, korekty). Z kolei bez oznaczenia uzupełniamy, w oparciu o wyłonioną grupę woluminów znaki diakrytyczne, w tym zwłaszcza pochylenia samogłoski 'a'. Podajemy więc tekst w postaci jak najlepszej, jeśli chodzi o kształt zapisu ustanowiony przez wydawcę.

W przypadku wydania kroniki w języku polskim wybór jednego egzemplarza jako podstawy wydania oznaczałby rezygnację z przygotowania edycji jak najbardziej odpowiadającej intencji wydawcy na rzecz ukazywania wad konkretnego egzemplarza. Powstałaby nie transliteracja dzieła, lecz wybranego woluminu. Działanie takie byłoby zbliżone, co prawda, do wspomnianej już praktyki stosowanej w XX wieku w postaci reprintów fototypicznych (w ten sposób zrealizowano edycje w Bibliotece Pisarzy Polskich, np. wydanie *Postylli* Mikołaja Reja czy *Kroniki wszytkiego świata* Marcina Bielskiego). Stosując obok fototypii transkrypcję typu naukowego, edytowano z kolei *Dafnis drzewem bobkowym* Samuela Twardowskiego, *Dzieła polskie* Jana Kochanowskiego. W wydaniach tych nie respektowano dawnej interpunkcji, za to zachowywano pochylenia samogłosek (*Wprowadzenie* 1983: 37–39). Postępowanie to wydaje się obecnie już anachroniczne, bowiem tylko w części oddaje właściwości dawnego tekstu, w pozostałych wypadkach wprowadza interpretację wydawcy.

Tymczasem założonym efektem prac projektowych jest przygotowanie transliteracji uwzględniającej zapis jak najbardziej zbliżony do językowego kształtu dzieła, jaki nadał mu zecer, z uwzględnieniem wszelkich dostrzeżonych odmian wynikających z korekt oraz ponownego składu. W ten sposób przygotowane opracowanie transliteracji zostanie udostępnione w formie cyfrowej w sieci. Zastąpi dotychczasowe wersje, będące wynikiem maszynowego odczytania egzemplarzy edycji z lat 1611 i 1768, dostępnych na google.books. To nowe elektroniczne wydanie opatrzone też będzie komentarzem oraz wyposażone w ilustracje zaczerpnięte odpowiednio z edycji Wirzbięty i Loba. Celem podjętego przez zespół

przedsięwzięcia jest bowiem przygotowanie publikacji, które będą nawiązywały w kompozycji graficznej do podstaw wydań. Działanie to wynika z przeświadczenia o kluczowym w toku lektury znaczeniu warstwy typograficznej w procesie odbioru dawnego dzieła. Rezygnujemy więc z typowego dla filologów ograniczenia się do dbałości o jakość tekstu, troszczymy się dodatkowo o przydatne historykom sztuki, geografom i przedstawicielom innych dyscyplin zaprezentowanie dzieła w kształcie jak najbardziej odzwierciedlającym jego warstwę typograficzną w obu wersjach językowych. Przy czym nie zachowujemy układu graficznego z oznaczaniem przeniesień wyrazów, kustoszy i żywej paginy. Te elementy należy badać, nadal odwołując się do egzemplarzy dostępnych w sieci w postaci zdigitalizowanej. Nasza transliteracja pozwoli na swobodne przeszukiwanie pliku (format pdf) w celu znajdowania form wyrazów, zwrotów, rozwiązań interpunkcyjnych i składniowych.

Transliteracja pomyślana w ten sposób ma więc na celu udostępnienie tekstu kronik Gwagnina w formie cyfrowej, dobrej jakości, co jest przydatne dla badaczy operujących tak obszernym tekstem. Opracowanie również transliteracji obok transkrypcji wynika z przeświadczenia, że transkrypcja jest swego rodzaju interpretacją. W trakcie jej przygotowania wprowadza się bowiem ujednolicenia i modyfikacje, dostosowuje się tekst do wymogów zmieniającej się ustawicznie ortografii (Starnawski 1992: 48–49). Tymczasem transliteracja jest ponadczasowa jako oddająca tekst w postaci, jaką nadał jej drukarz, z uwzględnieniem wszelkiego rodzaju dostrzeżonych odmian. Jej ranga wzrasta w przypadku edycji cyfrowej.

Jeśli chodzi o kryteria, w oparciu o które wskazano podstawę wydania dla transkrypcji, to również w punkcie wyjścia wybrano konkretny egzemplarz, zresztą ten sam, co w przypadku transliteracji. Analogicznie też dobraliśmy te same jako pomocnicze. Pozwala to także w tym przypadku zrezygnować z rejestrowania jako błędów uszkodzeń egzemplarza, jak też z wprowadzania emendacji będących konsekwencją wadliwego odbicia czcionek, zmarszczeń papieru itp. Zatem w sytuacji, gdy w podstawie wydania pojawiają się uszkodzenia, uzupełniamy je nie oznaczając, jeśli jest to możliwe do zrealizowania – przy udziale innych egzemplarzy, natomiast oznaczamy ingerencje, wówczas gdy niwelujemy błędy druku (literówki), wprowadzając uzupełnienia bądź dokonując korekty niewłaściwie użytych znaków, ujawniające się z reguły we wszystkich egzemplarzach, albo gdy dokonujemy wyboru lepszej wersji formy wyrazowej, co jest możliwe w częściach dwukrotnie złożonych przez Loba.

Wybierając podstawę wydania w przypadku polskiej edycji *Kroniki Sarmacji europejskiej*, kierowaliśmy się kompletnością egzemplarza. Znajdujący się w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie (MNK VIII–XVII-296 <<http://mbc.malopolska.pl/dlibra/doccontent?id=82974>>), dostępny jest w Małopolskiej Bibliotece Cyfrowej,

ale przede wszystkim posiada on prawie wszystkie unikatowe elementy istotne dla zrozumienia chronologii procesu wydawniczego.

Jak już wspomniano, w najwcześniejszych egzemplarzach na karcie tytułowej podawano nazwisko tłumacza (np. egz. BJ sygn. 589150 III St. Dr.), nie było natomiast przywileju królewskiego. Jako datę wydania wskazywano rok 1611. Na odwrocie karty tytułowej znalazł się stemmat herbowy przedstawiający herb Radwan, a po nim list dedykacyjny skierowany do Mikołaja Zebrzydowskiego (3 strony), na odwrocie karty)(portret Gwagnina z łacińskim czterowierszem Augustinusa Columny, na kolejnej niesygnowanej karcie herb autora ze stemmatem Stanisława Grochowskiego oraz adnotacją „Cum Gratia et Privilegio Regio, et Caesareo”, na jej verso tekst prozą „Do łaskawego Czytelnika Autor”. Kolejna karta oznaczona jako)(stanowi początek tekstu. Podany układ i zapisy znajdujemy w egzemplarzach Biblioteki Jagiellońskiej sygn. III 589150 Mag. St. Dr oraz Opactwa P.P. Benedyktyn w Krzeszowie sygn. OSB O_4, Ossol. XVII 15406.

Natomiast egzemplarz MNK VIII–XVII.296 otwiera karta tytułowa pozbawiona nazwiska tłumacza, w jego miejsce wprowadzono adnotację „Cum Gratia et Privilegio S[erenissimae] R[egiae] M[aiestatis]” oraz zmieniono datę wydania na 1612. Na stronie verso karty tytułowej znajdujemy nagłówek „Na klejnoty przezacne Królestwa Polskiego, Szwedzkiego etc. i W[ielkiego] Ks[ięstwa] Litew[skiego]”, pod nim drzeworytową podzieloną na cztery pola tarczę herbową oraz szesnastowersowy stemmat. Kolejna karta, oznaczona sygnaturą)(, przynosi list dedykacyjny „Niezwyciężonemu zwycięzcy, z upornodumnego Moskwicina tryumfującemu, Namożniejszemu Monarsze Zygmuntowi Trzeciemu, z łaski Bożej Królowi Polskiemu [...]”. Liczy on dwie i pół strony. Podpisany jest, podobnie jak inne listy w *Kronice*, przez Aleksandra Gwagnina. Druga karta zawierająca list opatrzona została sygnaturą)(, jej strona verso to *vacat*. W omawianym egzemplarzu po liście do króla następuje przypisanie księgi pierwszej Mikołajowi Zebrzydowskiemu, to samo, co w egzemplarzach opatrzonych datą 1611 i z nazwiskiem tłumacza na karcie tytułowej. Po nim na verso karty)(znany już portret autora, zaś dalej karta z jego herbem i listem „Do łaskawego Czytelnika Autor”, po którym rozpoczyna się *Książ I część I* z opisem Sarmacji.

Z dwiema kartami tytułowymi spotykamy się też w egzemplarzu z Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie (sygn. P-17f-34). Tam układ jest następujący: karta tytułowa z datą 1611. Odbiega ona treścią od wszystkich innych, bowiem nie posiada ani nazwiska tłumacza, ani wprowadzonego w tym miejscu zapisu „Cum Gratia et Privilegio S.R.M.”. Miejsce przeznaczone na to zdanie pozostało puste. Na jej verso znalazł się herb Radwan. Po nim widnieje przypisanie do Zebrzydowskiego, z portretem Gwagnina na k.)(, a następnie znana z egzemplarza Muzeum Narodowego w Krakowie karta z datą 1612, na jej

verso stemmat herbowy królewski i dalej list do Zygmunta III Wazy z kartą^(ijj) verso wakatem. Z kolei umieszczona została karta z herbem Gwagnina i przedmową do czytelnika.

Z inną sytuacją spotykamy się w egzemplarzach Biblioteki PAN w Gdańsku oraz Biblioteki PAN w Kórniku (sygn. 312), w których karta z datą 1612 jest jedyną. Na jej verso znalazł się stemmat „Na herb nazwany Radwan”, po nim trzystronicowa przedmowa do Zebrzydowskiego, następnie portret autora, dalej stemmat herbowy Gwagnina z reprodukcją znaku Jeż oraz list *Do łaskawego czytelnika autor*, po czym *Ksiąg I część I*. Egzemplarze te rejestrują etap pośredni między zmianą daty wydania, a wprowadzeniem przedmowy do Zygmunta III Wazy.

Możliwość wyodrębnienia w egzemplarzach Biblioteki Muzeum Narodowego w Krakowie i Biblioteki im. H. Łopacińskiego całego bloku, w którego skład wchodzi trzy elementy: nowa karta tytułowa, stemmat na herb królewski oraz przypisanie do króla dowodzi, iż powstał on w pełnej, skończonej wersji w końcowym etapie produkcji książki i był dołączany do gotowego składu jako wkładka. Egzemplarz Biblioteki PAN w Gdańsku dokumentuje etap pośredni, jaki nastąpił po zmianie roku wydania, a przed przypisaniem dzieła królowi. Dowodzi tego obecność na stronie tytułowej daty 1612 i jednocześnie na tej samej karcie verso stemmatu herbowego Radwan. Wydawca zdecydował się na przygotowanie osobnej wkładki dopiero przy okazji dopisania listu do króla i adekwatnego stemmatu herbowego.

Poza wymienionymi istnieje na pewno co najmniej jeden egzemplarz z datą 1612 znajdujący się w prywatnych rękach. Świadczy o tym widoczna w Internecie reprodukcja karty tytułowej z aukcji antykwarycznej (<<https://artinform.pl/artinformacje/55-aukcja-ksiazek-i-grafiki>>, dostęp: 28.06.2024). Ponieważ nie udało się ustalić personaliów nabywcy, nie dokonano oglądu struktury tego woluminu.

Dzieło w języku polskim zostało opublikowane w formacie folio w ramach typograficznych, które tworzą dwie kolumny. Pierwsza, szersza, mieści tekst główny, druga, węższa, jest przeznaczona na marginalia. Czasami ten podział jest zaburzony, gdy pojawiają się ilustracje szersze niż kolumna tekstu bądź całostronicowe. Zwraca uwagę różnica stopnia czcionki. Złożone kursywą *Przedmowa* do Mikołaja Zebrzydowskiego i list dedykacyjny do Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła liczą po 44 linie na stronie, złożone antykwą listy dedykacyjne, poprzedzające *Księgę inflancką* do Jana Karola Chodkiewicza, oraz zamieszczony w *Księdze moskiewskiej*, skierowany do Leona Sapiehy, liczą po 55 wersów na stronie. Natomiast złożony większą czcionką tekst główny w księgach od polskiej (pierwsza) do księgi szwedzkiej (szósta) pozwala zmieścić na stronie 44 linie tekstu. Porównawszy od *Księgi moskiewskiej* (siódmej) do księgi opisującej *Królestwo węgierskie* (dziesiąta), tekst główny złożony jest czcionką taką samą, jak listy dedykacyjne

w księgach m.in. inflanckiej i moskiewskiej – tak jak tam pozwala pomieścić na stronie 55 linii. Indeksy w większości przypadków składane były czcionką o tym samym stopniu, co stwarza możliwość wprowadzenia tej samej liczby linii. Wyjątek stanowi rejestr ksiąg dziewiętej i dziesiątej złożony jeszcze mniejszą czcionką, za sprawą czego na stronie mieści się aż 71 linii. Odmienny skład reprezentuje też indeks *Księgi moskiewskiej*, w którym zastosowano czcionkę tę samą, co w rejestrze dwu ostatnich ksiąg, jednak wprowadzono znacznie większe czcionki inicjujące kolejne litery alfabetu, dodatkowo oddzielone od tekstu światłem. W tym przypadku na karcie umieszczono około 67 linii. Widać zatem, że skład tomu nie jest jednorodny. Powodem zmiany stopnia czcionki począwszy od księgi siódmej wydaje się dążenie do zmniejszenia objętości publikacji, czyli do oszczędności. Gdyby bowiem przyczyna zmiany była merytoryczna, modyfikację powinno się wprowadzić już od księgi szóstej, która jako pierwsza nie jest poświęcona terytorium należącemu do Rzeczypospolitej.

Dodatkowym, godnym uwagi zjawiskiem jest wykonanie ponownego składu pierwszych 48 stron tekstu *Księgi pierwszej*, a także *Księgi moskiewskiej* (VII) oraz *Księgi tatarskiej* (VIII). Nowy skład tekstu stara się ściśle naśladować jego poprzednią strukturę. W przypadku ksiąg moskiewskiej i tatarskiej zwraca uwagę nieco inny układ ramy typograficznej i zastosowanie odmiennych inicjałów. Niektóre partie nie mają identycznego rozkładu tekstu, jednak szczegółowe różnice można wychwycić dopiero w toku kolacjonowania przekazów. Dotyczą nieco odmiennej dystrybucji znaków diakrytycznych, konsekwentnego stosowania ‘się’ zamiast wcześniejszego ‘sie’, pisowni łącznej i rozdzielnej, zapisu małą i wielką literą (sporadycznie), czasami wprowadza się ‘y’ zam. ‘i’, zazwyczaj ‘wszystko’ zam. ‘wszytko’. Pojawiają się drobne korekty wcześniej popełnionych błędów, jak też nowe usterki⁸.

Znaczące różnice dają się zaobserwować w ponownym składzie początkowych pięćdziesięciu stron *Księgi pierwszej*, jakie ujawnia egzemplarz z Bawarskiej Biblioteki Państwowej (Staats- und Stadtbibliothek Augsburg). Karta tytułowa pozostała bez zmian (wariant bez nazwiska tłumacza), podobnie jak jej strona verso, na której widnieje herb Radwan. Zmiany polegają na zastąpieniu przedmowy

⁸ Skład, który uznać należy za starszy, najczęściej spotykany, reprezentują m.in. egzemplarze Biblioteki Muzeum Narodowego w Krakowie (sygn. MNK VIII–XVII.296), Biblioteki Jagiellońskiej (sygn. 589150 III Mag. St. Dr), Biblioteki Opactwa P. P. Benedyktynów w Krzeszowie (sygn. OSB O_4), Biblioteki Ossolineum (BOss XVII 15406), Biblioteki Publicznej Miasta st. Warszawy (XVII.3.80), Biblioteki PAN w Gdańsku (Nl. 604); mniej liczne egzemplarze z nowym składem, np. egzemplarze Biblioteki Ossolineum (BOss XVII 15405), Biblioteki Jagiellońskiej (22710 III Mag. St. Dr.); Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie (sygn. P-17-f-34); Biblioteki Publicznej Miasta st. Warszawy (XVII.3.864); Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (sygn. Pol. 7.III.1153/1).

do Zebrzydowskiego złożoną na nowo przedmową do Zygmunta III Wazy, modyfikacji wiersza do Augustusa Columny, umieszczonego pod portretem autora, który został wydrukowany na verso drugiej karty przedmowy. Egzemplarz jest uszkodzony i kilkanaście stron w części objętej nowym składem dopisano ręcznie. Najbardziej rzuca się w oczy wprowadzenie nowych ilustracji, jak choćby w przypadku wizerunku Lecha (ks. I, s. 1), Krakusa (s. 7), Kazimierza I (s. 34), Bolesława Śmiałego (s. 36). Interesujące jest posłużenie się kartami z wydrukowanymi ilustracjami w części rękopiśmiennej, jak w przypadku Lecha wtórego (s. 9), Wandy (s. 10), Przemysława abo Leszka I (s. 12) i in. Drukarz wizerunki znane z poprzedniej wersji składu otaczał też nowymi elementami zdobniczymi w postaci listew czy owali⁹.

Omówione przypadki zmian zarówno na karcie tytułowej, jak i wewnątrz składu prowadzą do wniosku, iż mamy do czynienia z wariantem tytułowym. Zatem w latach 1611 i 1612 nie ukazały się dwie kolejne edycje dzieła, choć, jak wspomniano, *Księga moskiewska*, *Księga tatarska* oraz znane z unikatów bawarskiego początkowe 48 stron *Księgi pierwszej* zostały dwukrotnie złożone. Z uwagi na to, że w przypadku ksiąg VII i VIII trudno ustalić, który skład jest wcześniejszy, a który późniejszy, również jakość obu składów jest porównywalna (część błędów została poprawiona w tym, który jest hipotetycznie późniejszy, np. 'modu' [1.4. w. 16], 'śmiedmnaście' [1.15.5. w. 7]), jednak pojawiły się nowe błędy, np. 'nowogrozdka' [1.1. w. 47], 'wielkiego' [1.1. w. 64], 'Mdrdwa' [1.15.12]), za bazowy uznajemy ten, który znamy ze stanowiącego podstawę wydania egzemplarza druku z Muzeum Narodowego w Krakowie, jako uzupełnienie również obieramy egzemplarze reprezentujące ten wariant (np. bardzo dobrej jakości egzemplarz benedyktynek w Krzeszowie (sygn. OSB O_4) i Ossolineum (BOss XVII 15406), natomiast różnice obecne w drugim składzie (np. egz. BOss XVII 15405; BPMst.W XVII.3.864) odnotowujemy w stanowiących aparat przypisach. Aparat ów umieszczamy w tym właśnie miejscu, aby zachować analogię wobec rozwiązania zastosowanego przez filologów klasycznych pracujących z tekstem łacińskim *Sarmatiae Europae descriptio*.

W toku kolacjonowania egzemplarzy wykryliśmy pewną liczbę błędów, najczęściej w postaci literówek. Dostrzegliśmy jednak także działania wydawcy mające na celu ich wyeliminowanie. Prowadzono bowiem korektę podczas składu i druku, czego dowodzą nieliczne różnice między egzemplarzami reprezentującymi ten sam wariant tekstu.

Istotnym komponentem edycji są wszelkiego rodzaju indeksy. Wydawca by się mogło, że przygotowanie wydania elektronicznego zwalnia wydawcę z ich

⁹ Szczegółową charakterystykę zmian przedstawi się w innej pracy.

opracowania. Tymczasem, z uwagi na niekonsekwencje zapisów, są one przydatne zarówno w edycjach tradycyjnych, jak i cyfrowych (stanowiąc mogą dogodny punkt wyjścia dla indeksowania tekstu). W obu wersjach językowych planujemy wprowadzenie indeksów nazw osobowych i miejscowych, przy jednoczesnym zachowaniu historycznych indeksów wprowadzonych w podstawie wydania.

Stopniowy postęp cyfryzacji nauki, w tym sztuki opracowania tekstu do wydania, zmusza do rewizji reguł sformułowanych przez teoretyków edytorstwa dwudziestowiecznego. Tekst w jego pierwotnym kształcie typograficznym jest, jak wiadomo, dostępny w bibliotekach cyfrowych, nierzadko w wielu egzemplarzach pochodzących z księgozbiorów często rozproszonych geograficznie. Internet i komputer pozwalają te egzemplarze, które ostatni raz zetknęły się z sobą w warsztacie drukarskim, wyświetlić obok siebie. Umożliwia to wychwycenie drobnych, choć czasem i bardziej znaczących różnic, będących następstwem zmian dokonywanych w trakcie druku książki (Kuran: 2010; Grześkowiak: 2017). Dostępność dawnych wydań jest coraz większa, co eliminuje potrzebę przygotowywania drukowanych edycji faksymilowych. Mogą mieć one charakter wyłącznie bibliofilski. Natomiast cyfrowa faksymile ma sens, gdy unikatowy egzemplarz jest słabo czytelny – obróbka skanów jest skutecznym sposobem poprawy jakości obrazu, który w dobrej rozdzielczości też może być dostępny w sieci. Bolączką wersji online, udostępnianych także w wersji tekstowej, jest nieprawidłowe odczytanie tekstu i brak aparatu naukowego. Uważam, że w takim przypadku należy posłużyć się transliteracją, która oddaje tekst jako taki – zgodny z intencją drukarza, nie stanowi reprodukcji wybranego jako podstawa egzemplarza, lecz opracowana zostaje w oparciu o ich grupę, oczywiście z odpowiednim komentarzem. Bowiem jeśli do dyspozycji edytora pozostaje większa liczba dawnych egzemplarzy danego wydania, nie można przejść nad tym faktem do porządku dziennego. Ustanowiona w ten sposób podstawa edycji jest co prawda hybrydą, ale powstała w obrębie jednego i tego samego wydania, z uwagi na wykorzystanie kilku jej egzemplarzy.

Zastosowanie transliteracji dostępnej w wersji cyfrowej pozwala pogodzić nie zawsze zbieżne reguły udostępniania dawnego tekstu (*Zasady* 1955; *Instrukcja* 1953: 6–7), stosowane przez przedstawicieli różnych dyscyplin, z poszanowaniem tego tekstu (a więc np. bez opuszczeń fragmentów czy nagłówków). Umożliwia też przeszukiwanie dzieła w dowolny sposób w formacie pdf.

Dobrze skomentowana transkrypcja, oparta na jasno sformułowanych zasadach, pozwala udostępnić interpretację tekstu, uwzględniającą stan ortografii

obowiązujący w momencie jego publikacji. W ten sposób dzieło staje się dostępne nie tylko dla badaczy, lecz także dla szerokiego grona odbiorców, w tym niespecjalistów.

BIBLIOGRAFIA

Bartkiewicz Kazimierz. 1979. *Obraz dziejów ojczystych w świadomości historycznej w Polsce doby oświecenia*. Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Lubuskie Towarzystwo Naukowe.

Barycz Henryk. 1952. *Miscellanea z dziejów piśmiennictwa polskiego XVI–XVII wieku. 2. Kilka kart z historii sporów autorskich z drukarzami (1610–1615)*. „Pamiętnik Literacki”, z. 1/2. S. 543–544.

Bielski Joachim. 1597. *Kronika polska Marcina Bielskiego nowo przez Joach[ima] Bielskiego syna jego wydana*. Kraków: drukarnia Jakuba Sibeneichera.

Bielski Marcin. 2019. *Kronika, to jest historyja świata*. Oprac. Dariusz Śnieżko, Dorota Kozaryn przy współudziale Eleny Karczewskiej. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.

Biernacki Andrzej. 1979. *Sarmatiae Europaeae descriptio – histoire d'un plagiat*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, R. 24. S. 657–660.

Budka Włodzimierz. 1960. *Gwagnin Aleksander*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 9. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. S. 202–204.

Chojacka Ewa. 1970. *Drzeworyty „Kroniki” Joachima Bielskiego i zaginione gobeliny Anny Jagiellonki. Ze studiów nad związkami artystycznymi Krakowa i Brzegu w XVI wieku*. „Roczniki Sztuki Śląskiej”, t. 17. S. 37–68.

Cipolla Carlo. 1887. *Un Italiano nella Polonia e nella Svezia tra il XVI. e il XVII. Secolo*. Torino: Paravia.

Diażok Oleg. 2012. *Badania nad życiem i twórczością kronikarza Aleksandra Gwagnina – polska, rosyjska i ukraińska historiografia do połowy XX wieku*. „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, R. 8. S. 163–183.

Estreicher Karol. 1899. *Bibliografia polska*. T. 6 (17). Kraków: Wydanie Akademii Umiejętności.

Gis Kacper. 2014. *Król obrany głosem – o elekcji władców w „Kronice Sarmacyey Europskiej” Aleksandra Gwagnina*. W: *Wolna elekcja w dawnej Rzeczypospolitej. Procedura – przebieg – publicystyka*. Red. Aleksandra Ziober. Wrocław: Wydawnictwo Piotr Kalinowski, Kalety. S. 20–29.

Gis Kacper. 2015. *Od Ludwika Walezego do Henryka Walezego, czyli o pewnym fantazmacie dynastycznym*. „Sensus Historiae”, t. 21, nr 4. S. 127–140.

Gis Kacper. 2015a. *Pogoń krocząca za Orłem, czyli Wielkie Księstwo Litewskie na kartach opisu Sarmacji Aleksandra Gwagnina*. W: *Wokół Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego tradycji*. Red. Bernadetta Manyś, Michał Zwierzykowski. Poznań: Instytut Historii UAM. S. 67–75.

Gis Kacper. 2015b. *Propaganda dla elit czyli o roli listów dedykacyjnych w dziełach Aleksandra Gwagnina*. „Nowożytnicze Zeszyty Historyczne”, z. 6. S. 42–57.

Gis Kacper. 2019. *One state that emergent from others. The image of Polish-Lithuanian Commonwealth in Alessandro Guagnini's writings*. „Open Political Science”, vol. 2. S. 188–196.

Górski Konrad. 1975. *Tekstologia i edytorstwo dzieł literackich*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Grabski Andrzej Feliks. 2011. *Dzieje historiografii*. Wyd. 3. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Grześkowiak Radosław. 2017. *Stary druk jako podstawa edycji krytycznej. Preliminaria*. W: *Jak wydawać teksty dawne*. Red. Karolina Borowiec, Dorota Maśła, Tomasz Mika, Dorota Rojczczak-Robińska. Poznań: Wydawnictwo Rys. S. 11–44.

Gwagnin Aleksander. [1574–1578]. *Sarmatiae Europaeae descriptio, quae Regnum Poloniae, Lituaniae, Samogitiam, Russiam, Masoviam, Prussiam, Pomeraniam, Livoniam et Moschoviae, Tatariaque partem complectitur, Alexandri Gwagnini Veronensis [...], diligentia conscriptae*. Cracoviae: typis Mathiae Wirzbiętae.

Gwagnin Aleksander. 1581. *Sarmatiae Europaeae descriptio quae Regnum Poloniae, Lituaniae, Samogitiam, Russiam, [...]*. Spira: apud Bernardum Albinum.

Gwagnin Aleksander. 1584. *Rerum Polonicarum tomi tres: quorum primus omnium Poloniae regnum a Lecho primo gentis duce ad Stephanum Bathorem [...] res gestas complectitur, adiecta recens historiarum in nostram aetatem incidentium continua narratio; II Provinciarum, quae vno Sarmatiae Europaeae nomine vulgo veniunt, chorographicam descriptionem continet; III Res singulariter a Polonis in Valachia gestas, orationes item et epistolas sceptri Polonici negotia concernentes habet*. Francofurti: Excudebat Ioann[is] Wechelus, impensis Sigis[mundi] Feyerabendii.

Gwagnin Aleksander. 1611. *Kronika Sarmacyjej europejskiej, w której się zamyka Królestwo Polskie ze wszystkimi państwami, księstwami i prowincjami swymi, tudzież też Wielkie Księstwo Litewskie, ruskie, pruskie, żmudzkie, inflanckie, moskiewskie i część Tatarów. Pierwej roku 1578 po łacinie wydana, a teraz zaś z przyczynieniem tych królów, których w łacińskiej nie masz, tudzież królestw, państw, insuł, ziem i prowincyj ku tej Sarmacyjej przyległych, jako Grecyjej, ziem słowieskich, Wołoszy, Panonijej, Bohemijej, Germanijej, Danijej, Szwecyjej, Gotyjej etc. przez tegoż autora z wielką pilnością rozdziałami na dziesięć ksiąg króciuchno zebrana, a przez Marcina Paszkowskiego za staraniem Autorowym z łacińskiego na polskie przelożona*. Kraków: drukarnia Mikołaja Loba.

Gwagnin Aleksander. 1768. *Zbiór dziejopisów polskich we czterech tomach zawarty*. T. 4: *Kronika Sarmacyjej europejskiej Aleksandra hrabi Gwagnina* [...]. Warszawa: drukarnia J[ego] K[rólewskiej] M[os]ci i Rzeczypospolitej u XX. Societatis Jesu.

Gwagnin Aleksander. 2018. *Kronika o państwie ruskim; Kronika o ziemi tatarskiej*. Wydał i posłowiem zaopatrzył Janusz Byliński, Wrocław: Wydawnictwo eBooki.com.pl.

Gwagnin Aleksander. 2018a. *Kronika Sarmacyjej europejskiej księga pierwsza*, część I, II i III. Sandomierz: Armoryka.

Gwagnin Aleksander. 2019. *Kronika Sarmacyjej europejskiej księga dziewiąta*, część I, II i III; *księga dziesiąta*, część I, II i III. Sandomierz: Armoryka.

Herberstein Sigismund. 1557. *Rerum Moscoviticarum Comentarii*. Antverpiae: druk. Joannes Steelsius.

Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku. 1953. Red. Kazimierz Lepczy. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo.

Jurkiewicz Jan. 2006. *Tablice zamków inflanckich w dziełach Macieja Strykowskiego i Aleksandra Gwagnina*. W: *Litwa w epoce Wazów*. Red. Wojciech Kriegseisen i Andrzej Rachuba. Warszawa: Wydawnictwo Neriton. S. 375–397.

Jurkiewicz Jan. 2007. *Czy tylko plagiat? Uwagi w kwestii autorstwa Sarmatiae Europae descriptio* (1578). „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. F Faktas. Kontekstas. Interpretacija”. Vilnius: Vilniaus Dailės Akademijos Leidykla. S. 67–93.

Jurkiewicz Jan. 2013. *Od Palemona do Giedymina: wczesnonowożytne wyobrażenia o początkach Litwy*, cz. 1: *W kręgu latopisów litewskich*. Wyd. 2 uzup. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Kraszewski Józef Ignacy. 1839. *Maciej Strykowski i jego „Kronika”*. „Wizerunki i Roztrząsania Naukowe. Poczci Nowy Drugi”, t. 10. S. 23–139.

Kuran Michał. 2010. *O wariantach kaliskiej edycji Wojny domowej Samuela Tiwardowskiego*. „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Librorum”, t. 16. S. 57–116.

Kuran Michał. 2011. *Adresaci i poetyka listów dedykacyjnych w Kronice Sarmacyjej europejskiej Aleksandra Gwagnina*. W: *Proza staropolska*. Red. Krystyna Plachcińska, Marcin Bauer. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. S. 43–62.

Kuran Michał. 2011a. *Spór o autorstwo „Sarmatiae Europae descriptio” a działalność translatorska Marcina Paszkowskiego*. „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica”, t. 14, z. „Literaturoznawstwo”. S. 9–23.

Kuran Michał. 2012. *Marcin Paszkowski – poeta okolicznościowy i moralista z pierwszej połowy XVII wieku*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Kuran Michał. 2015. *O wypowiedziach zalecających w polskich kronikach z XVI i początku XVII wieku*. W: *Wypowiedzi zalecające w książce dawnej i współczesnej*. Red. Mariola Jarczykowska i Bożena Mazurkowska. Katowice: Uniwersytet Śląski. S. 71–115.

Kuran Michał. 2016. *Aleksander Gwagnin*. In: *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History*, vol. 8. *Northen and Estern Europe (1600–1700)*. Edited by David Thomas and John Chesworth. Leiden–Boston: Brill. S. 712–721.

Kuran Michał. 2016a. Źródła i inspiracje obrazu Imperium Osmańskiego w „*Kronice Sarmacji europejskiej*” (część III księgi X) Aleksandra Gwagnina. W: *Między Wschodem a Zachodem — W poszukiwaniu źródeł i inspiracji*. Red. Andrzej Bednarczyk, Magdalena Kubarek, Maciej Szatkowski. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. S. 264–271.

Kuran Michał. 2018. *Europa Środkowa przełomu XVI i XVII wieku — przejawy wspólnoty idei w literaturze (perspektywa polska)*. In: *Střední Evropa včera a dnes: proměny koncepcí II (jazyk — literatura — kultura — politika — filozofie)*. Brno: Středoevropské centrum slovan-ských studií. S. 129–146.

Maffei Scipione. 1825. *Verona illustrata di Scipione Maffei con giunte, note e correzioni inedite dell'autore. Parte seconda Contiene l'Istoria Letteraria o sia la Notizia degli Scrittori Veronesi*. Milano: Della Società Tipografica De' Classici Italiani.

Münster Sebastian. 1552. *Cosmographiae universalis lib[ri] VI [...]*. Basileae: Henricus Petrus.

Orzeł Joanna. 2016. *Historia — tradycja — mit w pamięci kulturowej szlachty Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*. Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie.

Przyklenk Joanna. 2009. *Staropolska kronika jako gatunek mowy*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Radziszewska Julia. 1978. *Maciej Strykowski historyk — poeta z epoki Odrodzenia*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Sieliński Franciszek. 1965. *Kronikarze polscy w latopisarstwie i dawnej historiografii ruskiej*. „*Slavia Orientalis*”, vol. 14, nr 2. S. 143–178.

Starnawski Jerzy. 1992. *Praca wydawcy naukowego*. Wrocław: Ossolineum.

Starowolski Szymon. 1970. *Setnik pisarzy polskich*. Przekł. i koment. Jerzy Starnawski, wstęp Franciszek Bielak, Jerzy Starnawski. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Strykowski Maciej. 1574. *Goniec cnoty, do prawych ślachećców, przez Matysa Strykowiusa uczyniony, w którym są przykłady [...] spraw mężów zacnych [...] Przytym napominanie*. Kraków: Maciej Wirzbięta.

Strykowski Maciej. 1582. *Która przedtym nigdy światła nie widziała Kronika polska litewska, żmudzka i wuskiej Rusi Kijowskiej, moskiewskiej, [...]*. Królewiec: Jerzy Osterberger.

Strykowski Maciej. 1978. *O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego...* Oprac. Julia Radziszewska. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Ślaski Jan. 1978. *Tłumaczenia w Polsce doby renesansu oraz pogranicza baroku (szkic problematyki)*. W: *Problemy literatury staropolskiej*. Ser. 3. Red. Janusz Pelc. Wrocław: Polska Akademia Nauk. Instytut Badań Literackich. S. 169–171.

Śnieżko Dariusz. 2004. „*Kronika wszystkiego świata*” Marcina Bielskiego. Pogranicze dyskursów. Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego.

Tygielski Wojciech. 2005. *Włosi w Polsce XVI–XVII wieku. Utracona szansa na modernizację*. Warszawa: Biblioteka „Więzi”.

Wilgosiewicz-Skutecka Renata. 2007. *Komu było dedykowane dzieło Gwagnina Sarmatiae Europaeae descriptio? – rozwiązanie zagadki znanego polonicum XVI w.* „Biblioteka”, nr 11. S. 11–27.

Wojtkowiak Zbysław. 1990. *Maciej Strykowski – dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego. Kalendarium życia i działalności*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Wojtkowiak Zbysław. 2014. *Aleksander Gwagnin i Maciej Strykowski – dwaj autorzy jednego dzieła*. Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje.

Wprowadzenie wydawnicze do edycji Jan Kochanowski dzieła wszystkie. 1983. Oprac. Maria Renata Mayenowa, Jerzy Woronczak, Maria Kaczmarek, Ewa Głębińska. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Zasady wydawania tekstów staropolskich. 1955. Wyd. Konrad Górski i in., przykłady oprac. Jerzy Woronczak. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Żbikowska-Migoń Anna. 1973. *Polska książka naukowa w oświeceniowych bibliotekach prywatnych*. „Roczniki Biblioteczne”, R. 17, z. 1–2. S. 39–65.

Гваньїні Олександр. 2007. *Хроніка європейської Сарматії. Упорядкування та переклад з польської о. Юрія Мицика*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».

Дячок Олег. 2004. *Хроніст Алессандро Гваньїні. „Український Археографічний Щорічник. Нова серія Український Археографічний Збірник”,* nr 11–12. S. 299–321.

Карнаухов Дмитрий Владимирович. 2009. *MOSCHI UNDE: Развитие представлений о происхождении «московского народа» в польской историографии эпохи Возрождения*. „Гуманитарные науки в Сибири”, nr 2. S. 10–14.

Карнаухов Дмитрий Владимирович. 2009a. *История русских земель в польской хронографии конца XV–начала XVII в.* Новосибирск: Изд-во ГПНТБ СО РАН.

Карнаухов Дмитрий Владимирович. 2010. *Концепции истории средневековой Руси в польской хронографии эпохи Возрождения*. Новосибирск: Изд-во НГПУ.

Прохоренков Игорь Александрович. 2015. *Войны за прибалтику во второй половине XVI века в хронике Александра Гваньини*. „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana”, nr 3. S. 43–55.

Филюшкин Александр Ильич. 2012. *Ливонская война в «Sarmatiae Europaeae descriptio» Александра Гваньини*. W: *Lietuvos Didžiosos Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis*. Red. (sudarytoja) Ramunė Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykl. S. 221–237.

Michał Kuran

A CRITICAL EDITION OF *SARMATIAE EUROPEAE DESCRIPTIO*
AND *KRONIKA SARMACYJEJ EUROPSKIEJ* (CHRONICLES OF EUROPEAN
SARMATIA) BY ALEKSANDER GWAGNIN – THE GOALS, PREMISES,
AND INITIAL IMPLEMENTATION OF THE PROJECT

(abstract)

By presenting the premises and the initial phase of the research project “Critical edition of *Sarmatiae Europaeae descriptio* and *Kronika Sarmacyjej Europskiej* (Chronicles of European Sarmatia) by Aleksander Gwagnin”, funded by the National Programme for the Development of the Humanities as part of the module “Cultural heritage of the eastern lands of the former Polish-Lithuanian Commonwealth”, the article proposes a framework for reconciling diverse disciplinary methodologies within the field of editing. It discusses the issue of standardization and the formal aspects of developing a digital edition. It also briefly outlines the foundations of editions of Gwagnin’s chronicle in Latin and Polish and explores the purpose of their compiling by Gwagnin, compilation as a creative method, subsequent reprints, and the reasons for their production in the eighteenth century. Kuran examines the text’s availability in digital libraries, title variants of the old print, and modifications to its composition over time. He justifies the transliteration of the text (valued for its timelessness) and its transcription (regarded as an interpretation) by addressing different needs of academic disciplines (literary studies, linguistics, history, etc.). This discussion is set within the context of current editorial practices, especially analogue methods, such as phototype, and modern digital approaches to presenting works online. The article outlines the criteria for selecting the base text for the (hybrid) edition, alongside related problems. Emphasis is placed on editing Gwagnin’s entire work, rather than its specific copy. Kuran also highlights the importance of the illustrations in the new edition for capturing the atmosphere of the text. He addresses the specificity and chronology of the publishing framework and changes in the composition of books VII and VIII, as well as discussing the re-composition of the first book, including the accompanying changes in illustrations. All of the steps taken by the former publisher reveal publishing variants within the edition previously considered to be uniform. A key focus of this analysis is the exploration of a new approach to editing which uses technology and grants digital access to the edition while integrating current antilog practices. The new edition is intended to facilitate full-text searches of the work, encompassing both its transliterations and transcriptions.

KEYWORDS

chronicle; Alexander Gwagnin; critical edition